

Goloborodko E. Priorities for methods of teaching Russian language in Ukraine at the present stage

Actual directions of development of methods of teaching of Russian language in Ukraine of contemporary stage are exposed in the article. Among them – understanding of role and place of Russian language at schools of Ukraine, orientation on the Conception of language education in Ukraine and State standard of base and complete general secondary education, concordance of programs and textbooks an Russian language for different types of schools, regional joining of traditional and innovative technologies of teaching, necessary methodical supplying, improvement of pedagogical skills of teachers – linguists and so on.

Key Words: *priority directions of development of linguistics and didactics, place of Russian language at schools of Ukraine, conception of language education in Ukraine, creation of new programs and textbooks an Russian language, cultural studies approach, innovative education technologies, pedagogical skills.*

УДК 373.5.091.214

Мальований Ю. І.,

вчений секретар відділення
загальної середньої освіти НАПН України,
кандидат педагогічних наук,
старший науковий співробітник,
член-кореспондент НАПН України,

Кизенко В. І.,

докторант Інституту педагогіки
НАПН України,
кандидат педагогічних наук,
старший науковий співробітник

**КУРСИ ЗА ВИБОРОМ У ЗМІСТІ ПРОФІЛЮ
НАВЧАННЯ**

У статті розглянуто функції курсів за вибором у системі профільного навчання старшокласників, охарактеризовано їх основні типи і види.

Ключові слова: *профільне навчання, навчальний профіль, зміст навчального профілю, курси за вибором, спеціальний курс, факультативний курс.*

Концептуальним принципом функціонування старшої школи в Україні, що в кінцевому рахунку визначає її сутність, організацію навчально-виховного процесу, істотно впливає на формування змісту навчання, є її профільність. Сутнісна особливість профільного навчання полягає в його спрямованості на максимальне задоволення і розвиток пізнавальних інтересів, нахилів і здібностей старшокласників, їхніх освітніх потреб, зумовлених орієнтацією на майбутню професію. З педагогічного погляду його можна розглядати як специфічний засіб реалізації принципу індивідуалізації дидактичного процесу на старшому ступені шкільної освіти.

Теорія профільного навчання в цілісному вигляді досі не склалася. Маємо дослідження окремих її проблем і складових, які ще потребують розширення, поглиблення і системного узагальнення на рівні власне теорії. Досі не досягнуто однозначності й строгості у вживанні низки понять профільного навчання, зокрема й тих, що стосуються навчальних предметів і курсів, у яких втілюється його зміст. Наприклад, у концепції профільного навчання виокремлено три їх види: базові, профільні і курси за вибором. При цьому до циклу профільних загальноосвітніх предметів віднесено ті, що реалізують цілі, завдання і зміст конкретного профілю. Особливістю їх вивчення є більш глибоке і повне опанування понять, законів, теорій, передбачених стандартом освіти. Основними функціями курсів за вибором визначено поглиблення й розширення змісту профільних предметів або забезпечення профільної прикладної і початкової професійної спеціалізації навчання [3]. Нова редакція Державного стандарту базової і повної загальної середньої освіти [1] відносить до циклу профільних предметів: профільні предмети, профілюючі предмети, курси профільного навчання, курси за вибором, факультативи без належного, на жаль, пояснення сутності кожного із зазначених видів, що утруднює чітке їх розмежування та й викликає сумнів у доцільності такого понятійного розмаїття. У зв'язку з цим у статті зроблено спробу впорядкувати понятійний апарат, пов'язаний із характеристикою зовнішньої структури навчального профілю, відштовхуючись від підходів, закладених у згаданій концепції.

Наріжною категорією теорії профільного навчання є *навчальний профіль (профіль навчання)*. Саме він визначає і забезпечує спрямованість навчання на врахування і задоволення конкретних індивідуальних і професійно орієнтованих освітніх потреб старшокласників, що реалізується у відповідному навчальному змісті, видах і способах діяльності, організації дидактичного процесу. Його можна розглядати як своєрідну дидактичну систему, в межах якої відбувається реалізація конкретизованих цілей профільного навчання.

Одним із визначальних компонентів структури навчального профілю є *зміст навчання*. У його формуванні принципово важливо виходити з того, що середня школа має загальноосвітній характер. Тому навчання за будь-яким профілем має забезпечити передусім широку й достатню загальноосвітню підготовку школярів без гіпертрофованого зосередження сил і ресурсів на вивченні надто специфічних вузькопрофільних відомостей і формуванні відповідних умінь та компетентностей, як це нерідко можна спостерігати нині. Досягнути збалансованості між загальноосвітньою і власне профільною спрямованістю навчання покликана раціональна система навчальних предметів і курсів, у яких реалізується зміст освіти в старшій школі. До складу такої системи в кожному профілі навчання входять: 1) група загальноосвітніх навчальних предметів, які вивчаються в обсязі й на рівні, що задає Державний стандарт загальної середньої освіти; 2) група загальноосвітніх навчальних предметів, безпосередньо пов'язаних із відповідним профілем. Зміст і рівень їх вивчення ширший і глибший від передбаченого Державним стандартом загальної середньої освіти. Предмети першої групи називають базовими, другої – профільними, а рівні їх вивчення, відповідно, базовим і профільним. Предмети цих обох груп у своїй сукупності утворюють усю множину навчальних предметів, які визначені державним загальноосвітнім стандартом для реалізації інваріантної складової змісту навчання в старшій школі; 3) курси за вибором, про педагогічні функції і підходи до формування яких ітиметься далі.

Курси за вибором посідають особливе місце в структурі змісту навчального профілю. Саме вони разом з профільними

предметами відображають і визначають специфіку кожного конкретного профілю з одного боку, а з другого – є дієвим засобом задоволення тих пізнавальних інтересів та індивідуальних освітніх потреб старшокласників, які можуть лежати поза межами обраного профілю. Отже, курси за вибором є тим основним педагогічним засобом, який забезпечує варіативність навчання в старшій школі, його особистісну спрямованість і дає можливість певною мірою нівелювати суперечність між єдиними державними вимогами до загальноосвітньої підготовки старшокласників і їх індивідуальними інтересами, нахилами й потребами. З цього випливають дві основні функції курсів за вибором, які можна позначити як профільноформувальну та індивідуальноосвітньо-розвивальну. Зазначені функції зумовлюють доцільність виокремлення двох основних типів курсів за вибором, кожен з яких реалізує переважно одну з цих функцій. Це, відповідно, спеціальні курси (спецкурси) і факультативні курси (факультативи).

Отже, *спеціальний курс* у системі профільного навчання – це навчальний курс, який разом з профільними предметами визначає специфіку кожного конкретного навчального профілю, те сутнісне, що відрізняє даний профіль від іншого. Зміст, закладений у групі спеціальних курсів певного навчального профілю (в межах відведених на їх вивчення годин варіативного освітнього компонента), є органічною складовою змісту цього профілю, а тому є обов'язковим для опанування всіма учнями, які обрали даний профіль навчання. Природно, може виникнути запитання: якщо спецкурси є обов'язковими для вивчення, то чому їх відносять до категорії курсів за вибором; хто і що тут вибирає? Передусім, вибір здійснюється на рівні школи, яка, відкриваючи певний навчальний профіль, у множині наявних різноманітних спеціальних курсів окреслює коло тих, які його обслуговують. Як правило, кількість таких курсів більша від можливої для реального запровадження через обмежену кількість навчальних годин, відведених для цього варіативною частиною навчального плану. Тому конкретизувати набір спецкурсів, які підлягатимуть вивченню, допомагає вже вибір учнів, які роблять його із запропонованого переліку.

Множину спеціальних курсів можна упорядкувати, класифікуючи їх за певними ознаками. Єдиної універсальної класифікації спеціальних курсів досі не існує, та й навряд чи вона можлива. Наявні ж спроби виокремити певні їх види хибують переважно тим недоліком, що в процесі їх здійснення порушується основний принцип класифікації, який полягає в дотриманні однієї основи поділу цілого на частини. Це призводить до того, що визначені типи (види) курсів нерідко мають спільні елементи і таку класифікацію не можна вважати строгою.

Залежно від пріоритетного дидактичного завдання, яке реалізують спеціальні курси, можна виокремити такі їх *основні види*.

1. Спеціальні курси, спрямовані на поглиблене і розширене вивчення окремих розділів профільних загальноосвітніх предметів, які передбачені навчальною програмою з даного предмета, або додаткових розділів, що не включені до такої програми.

2. Спеціальні курси, які розкривають професійно-практичний аспект знань, здобутих у процесі вивчення базових і профільних предметів.

3. Спеціальні курси, які знайомлять учнів із новими галузями знань, не представленими у змісті базових і профільних предметів, але орієнтованими на можливу майбутню професію у руслі обраного профілю.

4. Спеціальні курси з наукових основ сучасних виробництв і технологій.

Зважаючи на виняткову роль шкільної освіти, зокрема і на старшому її ступені, за яким би профілем вона не здійснювалася, у формуванні наукового світогляду молоді, що можливо ефективно забезпечити лише на основі глибокої інтеграції здобутих знань, видається доцільним виокремлення і запровадження ще одного виду спецкурсів, які сприяють реалізації цього завдання.

5. Спеціальні курси міжпредметного узагальнюючого характеру, які на основі інтеграції здобутих у процесі шкільного навчання знань завершують формування цілісних природничо-наукової і соціально-гуманітарної картин світу.

Доцільність виокремлення наступного виду спеціальних курсів пов'язана з усе очевиднішою необхідністю коригування деяких позицій щодо профілізації старшої ланки загальної середньої освіти. Досі зазначену профілізацію було зведено до виокремлення фактично лише академічних навчальних профілів. Між тим, її, очевидно, слід розглядати значно ширше як у змістовому, так і в організаційному аспекті. Йдеться про повноцінне освітнє забезпечення на цьому ступені навчання життєвого вибору учнівської молоді. У зв'язку з цим за наявності відповідних умов є підстави вести мову про використання можливостей профільного навчання для розв'язання питань професійної підготовки старшокласників. Реалізація цього завдання слугує ще один вид спеціальних курсів.

6. Спеціальні курси, спрямовані на забезпечення допрофесійної і початкової професійної підготовки старшокласників.

Другу підмножину курсів за вибором, як уже зазначалося, утворюють факультативні курси. *Факультативний курс* у системі профільного навчання – це навчальний курс, який слугує задоволенню індивідуальних пізнавальних інтересів та освітніх потреб старшокласників, загалом не пов'язаних із специфікою обраного профілю навчання.

Наприклад, учень, який обрав один із профілів природничого спрямування, може факультативно удосконалювати свої знання, скажімо, з української або іноземної мови. Аналогічно школярі, що здобувають освіту за певним гуманітарним профілем, можуть за бажанням розширити свою компетентність у галузі інформаційних технологій, відвідуючи відповідний факультатив.

На відміну від спеціального курсу факультатив не є обов'язковим для вибору учнями. Введення у структуру змісту профільного навчання факультативів слід розглядати як один із реальних засобів реалізації принципу демократизму в освіті старшокласників, відходу від її уніфікованості, забезпечення її особистісної зорієнтованості. З другого боку, саме факультативні курси слід вважати тим дієвим засобом, що дає змогу уникнути вузькопрофільної спрямованості навчання в старшій школі, урізноманітнити його зміст, розширити спектр його загальнорозвивальних, загальнокультурних впливів на особистість школяра.

Виходячи із зазначеного розуміння факультативів, можна виокремити такі їх види залежно від пріоритетних педагогічних завдань, які вони розв'язують.

1. Факультативні курси, спрямовані на забезпечення вищого рівня загальноосвітньої підготовки з непрофільних предметів порівняно з передбаченим державним стандартом загальної середньої освіти.

2. Факультативні курси з галузей знань і видів діяльності, які не відображені у змісті загальної середньої освіти.

Розглянута вище структура змісту навчального профілю спрощує процедуру конструювання профілю навчання. Для цього на загальнодержавному рівні має існувати відповідне нормативно-дидактичне забезпечення, яке включає:

- навчальний план з переліком навчальних предметів, що реалізують зміст інваріантного освітнього компонента із зазначенням кількості годин на вивчення кожного з них на рівні стандарту та на профільному рівні;

- навчальні програми, які задають два рівні вивчення кожного предмета: рівень стандарту і профільний рівень;

- банк різнопрофільних спеціальних курсів;

- банк факультативних курсів;

- відповідні підручники і навчальні посібники.

Школа залежно від побажань учнів, їхніх батьків і своїх можливостей визначає базові й профільні предмети та формує варіативний освітній компонент за рахунок обраних з банку відповідних спеціальних і факультативних курсів у межах годин, передбачених для цього навчальним планом.

Ідея формування на державному рівні банку спеціальних і факультативних курсів висловлювалася неодноразово, але досі не реалізована. Між тим, успішність запровадження профільного навчання в старшій школі зумовлюється трьома основними чинниками: наявністю раціональної мережі загальноосвітніх навчальних закладів, які дають можливість задовольнити освітні потреби старшокласників, де б вони не проживали; якісним дидактичним і методичним забезпеченням такого навчання; відповідною підготовленістю вчителів до його здійснення. Істотною складовою системи дидактико-методичного забезпечення профільного навчання якраз і є курси за вибором у викладеному вище трактуванні, на

реалізацію яких загальноосвітній стандарт відводить близько третини навчального часу в старшій школі. Тому завдання створення навчальних програм і посібників з курсів за вибором заслуговує на увагу не меншу, ніж підготовка навчальних програм і підручників для вивчення навчальних предметів на базовому і профільному рівнях. Чим ширшою і різноплановішою буде тематика таких курсів, тим більше можливостей буде у шкіл для повноцінної реалізації ідей профільного навчання.

Список використаних джерел

1. Державний стандарт базової і повної загальної середньої освіти. Затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 23 листопада 2011 року, № 1392.

2. Дидактичні засади формування навчальних профілів: посібник / [авт. кол.: В. І. Кизенко, О. К. Корсакова, Л. А. Липова, Л. Л. Момот, С. Е. Трубачева, В. Р. Ільченко]; за наук. ред. В. І. Кизенка. – К.: Педагогічна думка, 2010. – 132 с.: іл., табл.

3. Концепція профільного навчання в старшій школі // Інформ. зб. МОН України. – 2003. – № 24. – С. 3–15.

4. Профільне навчання: Теорія і практика: зб. наук. праць за матеріалами методолог. семінару АПН України. – К.: Пед. преса, 2006. – 200 с.

5. Шиян Н. І. Профільне навчання у школах сільської місцевості: теорія і практика / Н. І. Шиян. – Полтава: АСМІ, 2004. – 442 с.

Малёванный Ю. И., Кизенко В. И. Курсы по выбору в содержании профиля обучения

В статье рассмотрены функции курсов по выбору в системе профильного обучения старшеклассников, охарактеризованы их основные типы и виды.

Ключевые слова: *профильное обучение, учебный профиль, содержание учебного профиля, курсы по выбору, специальный курс, факультативный курс.*

Maliovaniy Y., Kyzenko V. Elective courses in the content of teaching profile

The article deals with the functions of elective courses in the system of profile teaching to senior pupils and the characteristics of its types and kinds.

Key Words: *profile teaching, educational profile, content of the educational, profile selective courses, special course, facultative course.*